

71. ՄՆԿԱՐԱՅԱՆ ԱՐՇԱԿ — Երասխյան, 1. Գարուն, Թիֆլիս, 1887, 8դ. Ռոսիեն, 2. Ամառ, Թիֆլիս, 1887, Գին՝ 50 կոպ.

72. ՄՈՍԿՈՎՈՅԱՆ Յ. ՅՈՎԱՆՆԻՍՆԱՅ Վ. — Առանձին Բառադիրք Հայերեն-Ղազարենի ի պէս Գրողաց, Հովհաննիս, 1887, 8դ. Ս. Ժողովոյ Տարածման Հաս. տպ.

73. ՄՈՐԻՍԻԱՆՆԱՅ Մ. Մ. — Ջրասնայ կամ Հաւաքածոյ գաղղիներն հարաւոր առակաց, Կոստ. Պոլս., 1887.

74. ՄՈՐԻՍԻԱՆՆԱՅ Բ. — Ժողովրդական գրադարան, — Դ. Տեար. Ս. Առանձին, Ղազարենի եւ Ղազարանայ զբաղման տեղերը, Եւրոպայի, 1887, Գին՝ 6 կոպ.

— Ե. Տեար. Հայաստանի առաջին Լուսաւորները, Ս. Թագեան եւ Բարեւոյններ, Թիֆլիս, 1887, 8դ. Վարդանան, Գին՝ 5 կոպ.

— Զ. Տեար. Այսօրու Դոգէի «Հայր եւ Որդի» եւ Հայ գիտութիւն, Թիֆլիս, 1887, Գին՝ 5 կոպ. [ՀԱՅՐԱՆ, ՄԱՐՏ, 1887, Թ. 50: Կոպ. Դոգ, 1887, Թ. 77: Արդար, Թ. Ծ.]

75. ՄՈՍԿԱ, լեզուի զարգացման, Ժ. Տեար. Թիֆլիս, 1887.

(ԸՆԴՀԱՆՈՒՄԻՆ)

ՄԱՐՏ ԹԱՐԻՔԻՆ

(ՍՊՈՐՏԻՆԻՆԻՆ)

Պ. Բերդուէր Պատկանեան Բեքերսպուրիի Համալսարանին գիտական ուսուցիչը, 1884ին Նիւ-Իր Դոկտորատի Եւրոպայի մասով հետաքերական երկասիրութիւն մը հրատարակած է ի Բեքերսպուրի: Ասիկայ կը պարունակէ քանի մը գրութիւններ, որոնք մինչեւ Նոյն ժամանակ տպագրութեամբ ի լոյս ընծայուած էին: Ասոնց մէջն է նաեւ Մինաս Թոփաթեցի, որ ըստ Պատկանեանի 150 տողով ողբերգական բանաստեղծութիւններ մը կ'ըսէր Ստեփան Վոյլոտային, 1551ին, Վալաքիայի Հայոց գէմ հանած անասանի հալածանքը:

Չնայ ուզեր բանակուի ըլլալ անոնց հետ, որոնք կը համարին թէ Հայերը՝ Վալաքիայի մէջ առնուին հալածանք կրած չեն. եւ ոչ ալ հաւատարմէ կ'ընծայեն մերաջնայոց ոմանց, որք կը համարին թէ Հայոց Մարտապայէն ելլելուն մի միայն պատճառն՝ այն անտանիկ հալածանքներն եղած ըլլան:

Երկն ճամբան կը բռնեն:

Իրաց առանել լուսաւորութեան համար կ'ուզեն երկրորդ անգամ հրատարակել Մինաս սարկաւագին ողբերգութիւնը, որ պատմական գէպը մըն է անշուշտ, զոր — եթէ կ'ուզենք — համարինք, որ չափազանց բանաստեղծութեամբ ու քիչ մըն ալ սրտի տուրմամբ գրած ըլլայ: Բայց, ինչպէս յայտնապէս կ'երեւայ, ժամանակակից եւ ակնատես (տես 107-րդ տունը) պատմագիր մըն է: Գոնէ առաջինայ նիւթին նկատմամբ:

Պատկանեան, ինչպէս իւր մատենական յառաջաբանին մէջ կ'ըսէ, գտած է զՄինաս Թոփաթեցին Բարիզի Ազգային մատենադարանին (Bibliothèque nationale) ձեռագրաց Ժողովարանին մէջ 224 թուին տակ. (Acc. F. 101.) «Ըստ հետաքերական ոտանաւորի մը հանդիպեցայ, կ'ըսէ. բայց ասիւն, որ ամբողջ գործը ձայնած չէ. միայն երկրորդ մասը կայ: Զակասն ու սկիզբը յայտնապէս պատահուած հանուած են: Մատենադարանին մէջ ցանկին մէջ առաջինայ ձեռագրին վայցը յաջորդ տեղեկութիւնը կայ:

Récits des persécutions religieuses qu'ont subies les Arméniens en Galicie de la part du voivode Etienne, par Minas de Tokat, en langue vulgaire. (Պատմութիւն Հայաւանաց զոր կրեցին Կալիցիայի Հայերն Ստեփան Վոյլոտային ձեռքէն. աշխարհիկ լեզուով գրուած Թոփաթի Մինասէն):

Այս խօսքերը յայտնի կ'ընեն հրատարակութեան բովանդակութիւնը:

Արդ մենք կրկին պատճառի համար ուզած ենք Մինաս Թոփաթեցի այս գործը վերստին յայ ուսումնասիրաց Ծանօթացնել: Մէյ մ'որ Պատկանեանին հրատարակութիւն — ինչպէս ինքն ալ կը վկայէ — պակասաւոր եւ Եւ իրօք ալ իւր հրատարակութիւնը կը սկսի մեր ձեռքն եղած ձեռագրին 35 երրորդ տան երկրորդ՝ — կամ գործոյն 137 երրորդ — տողով: Երկրորդ եւ գլխաւորաբար, որ շիտկենք ու մէկնինք այն քանի մը տեղերն ուր գիտական ուսումնասիրող չէ առնուին ունեցած ուղիղ ընթերցուածն: Ասիկա զատ շատ բան՝ որ թերեւս Ռուսահայոց եւ ուրիշներուն համար անիմանալի է, մենք կը հասկընանք. որովհետեւ մեր լեզուն Նոյն գաւառական է: Ողբերգութեան մէջ բազմաթիւ բառեր որ շատերուն անծանօթ են, Դրանսիականից ու լեհահայոց մէջ հասարակ գործածուած բառեր են: — Բայց ուր որ այս կրկին պատճառներն եւ ոչ մէկը կը զօրէ, այն ատեն կը մնայ երրորդ գրգիռ մը. այսինքն՝ անանել, քննել եւ համեմատել Բարիզեան ու Դրանսիականից Հայաքաղաքին օրինակաց մէջ եղած տարբերութիւններն: Արդեւ զի պայծառ գաղափար մ'ունեցուի սկզբնապատճառին վրայ, որով համար Մինաս սարկաւագին իւր բանաստեղծական ողբը գրած է, հարկ կը համարինք Պատկանեանէն առնելով՝ համառօտ թարգմանութեամբ մը (ինք ուսաներէն

1 Պատկանեան իւր հրատարակութեան առաջին տողը (էջ 33) կը կարգայ այսպէս. «Ըստ քիմ օրիք գտած բերիցի եւ այլն, ուր պէտք էր կարգել ըստ մեր ձեռագրին շատ քիմ օրիք գտած բերիցի» որ իմաստ ունի:

գրած է, էջ III—VIII.) Հայոց այն տառն Մուսաուխայի մէջ ունեցած վիճակին վրայ հայեցուած մ'արձակել:

“Հայք ժ.Գ. դարուն մէջ — ազատելով այն անօրինակ տարաբարտութենէն, որ իրենց հայրենացն հասաւ, — խմբովին դէպ ի հիւսիս պանդխտեցան: Խորիմէան թերակողին ժողովրդով լեցուցին. եւ հարաւային Ռուսաստանէն անցնելով՝ դէպ ի արեւմուտք ալ սկսան պանդխտիլ: Ժ.Գ. եւ ժ.Ե. դարերուն մէջ կը գտնենք զիրենք Բոսորեան կամենիցի¹, Կալիքիայի, Դրաստիլուանիայի, Պուգովիւայի եւ Մուսաուխայի մէջ:

“Իրենց հետ ի սկզբան բարեկամաբար վարուեցան դաւառաց մէջ: Սակայն ազատանքը քիչ ժամանակ ետքը ժողովրդեան մոլեռանդութեան ամէն հետեւանքները զգալու հարկաբեցան . . . :

“Մուսաուխայի մէջ ժ.Զ. դարուն կէտերը Ստեփան Վոյվոտա, իրեն գլխաւոր նպատակ ըրաւ զՀայերն յունադաւան կրօնին դարձնել:

“Պ. Ա. Սերգու յաջորդ տեղեկութիւնները կու տայ մեզի այս շրջանին վրայք. (Ետսի 1852. Ա. Հատ. էջ 174—175.) “Պետրոս Ռարեոս՝ բարի եւ հոյակապ իշխանին մահուանէն ետեւ (1544 Մայ. 15) իւր երեց որդին Իլիսա ընտրուեցաւ Վոյվոտա կամ Կորսոտար: Ասոր խռովայոյց իշխանութիւնը միայն 4 տարի եւ ութ ամիս տեւեց. (1547—1551.) որովհետեւ իւր վարչութիւնը թողով՝ Կոստանդնուպոլիս գնաց եւ հոն մահաւանական կրօնն ընդունեցաւ: Ինչպիսի տեղ Պետրոսի կրտսեր որդին Ստեփան եղաւ Վոյվոտա. (1551 Յունիս 15էն մինչեւ 1552 Սեպտ.) Ժողովուրդն իրմէն շատ բան կը սպասէր, վասն զի կը յուսար թէ հօրը ճամբան պիտի երթայ եւ պատուաւոր վարչութիւն մը պիտի ունենայ: Եւ իրօք ալ, Ստեփան՝ որպէս զի եղօրը խաւարին գործերը ժողովրդեան յիշատակէն ընէ, — ինչպէս Գրիգոր Սերգեւեան տարեգրողը կ'ըսէ, — ինք զինք ի սկզբան ամենուր լաւագգած, ողորմած ու խոնարհամիտ ցուցուց: Մէկ զիկն եղօրը չար յիշատակը մոռցնել տալու համար, մեկալ գիկն ալ որպէս զի որթնորոք հաւատքին հակառակող բան մը չըլլայ՝ իր իշխանութեան տակ եղած ամէն դաւանանքներն ուզեց — ընդ պատժով աքսորանաց — յունադաւան կրօնին դարձնել: — Հայերը վերստին մկրտել տուաւ,

եւ իւր հաւատքին դարձուց: Առանձնականաց՝ որոնք կամովին դարձան յունադաւանութեան, հարուստ պարգեւներ տուաւ եւ շատ բան խոտացաւ:

“Այս ըստաններէն բաւականապէս կը տեսնենք Ստեփան Վոյվոտային ով ըլլալը: Հաշտեալ “Հաւատոյ հանդուրժանաց պատմութիւնն ի Ռումանիա, (Histoire de la tolérance religieuse en Roumanie, Bucarest. 1876.) անուով գրքին մէջ (էջ 76) մեր՝ վերն ըստանները կը կրկնէ, Բաց անկէ՝ անանաւոր դէպք մըն ալ կը պատմէ անոր կեանքէն: Ce qu'il y a de plus curieux, c'est que ce prince aimait une arménienne, dont il eut un fils, qui fut le prince Jeanle-Cruel, si célèbre par ses exploits. (Ամենէն զարմանալին այն է, որ այս իշխանը Հայ կին մը սիրեց, որմէ որդի մ'ունեցաւ, որ է՝ իւր քայահործութեամբ այնպէս համաւաւոր Յովհաննէս Անգուլթն:) Ասկէ ետեւ ըսածը, քիչ մը չափազանց կ'երեւայ. On serait tenté d'expliquer cette persécution contre le rite arménien psychologiquement, non par la folie, qui troublait les esprits du prince, mais par le fanatisme d'une amante convertie à l'orthodoxie. —

“Ստեփան Վոյվոտային կարճատեւ կառավարութիւնն ի բաց առնով, Հայերն, ինչպէս Հաշտեալ կ'ըսէ, միշտ վայելեցին հաւատոյ աղատութիւն եւ քաղաքական արտօնութիւններ:

“Այս մեր հրատարակած հատկոտորն ճշշգիւ նշն շրջանին հաւատոյ հալածանաց վրայ է: Ուսանաւորին սկիզբն, ինչպէս ըսինք, կորսուած է: Մեր (այս ինքն Պատկանեանին) հաւատկոտորը կը սկսի անկէ՝ որ Ստեփան Վոյվոտայի հրամանաւ հայ ժողովուրդը քաշկորելով՝ միստեռն (գանձապետին) առջեւը տարին, որ իրենց հրամայեց՝ թէ անյապաղ յունադաւան կրօնն ընդունին: Խրատներն ու սպառնալիքները բաւական չեղան: Աւելի խիստ միջոցներ սկսան գործադրուիլ: Հայերը ծնծեցին, հրով տանջեցին ու նաեւ կենդանի պղծեցին: Եւր այս սաստիկ միջոցներն ալ ըստ բաւական շուտ չափեցին, հրամայուեցաւ (Սուլափայի) Հայոց, որ մեկտեղ ժողովն — վրթելը, պղծկարները, քահանաները, կանայք ու տղաք, — եւ բռնութեամբ զիրենք նորէն մկրտեցին: Եպիսկոպոսին եւ քահանայից յառաջ մկրտեցին ամիգեցին, եւ զանոնք այս կերպով անարգելէն ետեւ՝ վրանն Վալարի հագուստներ անցուցին եւ գլուխն Գլուխ գլին: Այս միջոցին վաղք քահանան գնաց աներկն, զանոնք օրհնեց, անօթներն

¹ Բոսորեան կամենիցն զանազանելու ենք Բուհեման՝ Սլավոնեան եւ այլ բազմաթիւ կամենիցներէն:

ու պնակները օրհնած ջրով սրսկեց: Եկեղեցիներն ըստ մասին կնքուած, ըստ մասին կործանած, ուրբ մատենաններն՝ պարած, եկեղեցւոյ անօթները կողոպտուած էին: Սուշավա հանգիւսանները՝ պատահեցան նաեւ գաւառները, ուր Հայեր կը բնակէին, խոթներ, Սէրէթի, Աբաբազարի, Վասուլի, Պոլսանի, Ռուսանի մէջ: — Մատենագիրը խօսքերն իւր աղգայններուն ուղղելով՝ կ'ըսէ. «Այս ամէն խեղճութիւնները մեր անբախնելի մեղացը համար հասան մեր վրայ, որ դարեւանք աղօթելէ, մոռցանք ողորմածութիւնը, չարեցիներ զԱստուած, չպատուեցինք ծնողքնիս ու անփոյթ եղանք հիւրասիրութենէն»:

Ասոնք են ահա Պատկանեանին խօսքերը:

Մեր ունեցած ձեռագիրն՝ որ Հայաբաղաբախ Հայոց Ս. Երրորդութեան եկեղեցւոյն մատենադարանին ստացուածքն է, ու կը կրէ ձեռագրաց բաժնին IV. գարանին ԽԳ. ա. թուանշանները, վեշտասանածալ ստուոր մատենա մըն է, որ կը պարունակէ շատ մ' անծանօթ հոգեւոր երգերի, տաղերէ ու գանձերէ զտ՝ զանազան նիւթերու վրայ գրուած բաղմաթիւ զուարճալի ու զաւելչապակն ոտանաւորներ:

Մինասայ բանաստեղծութիւնը կենդանի է, վառվռուն ու ազդու. եւ ի՞նչպէս կրկնուանք շատ կան մէջը, եւ ոտքերուն չափին մէջ ալ խիստ ազատութիւն շնորհած է ինքն իրեն, բայց մէկալ կողմանէ ոճը շատ բնական, պարզ, ընթացիկ ու հաճոյական է: Լեզուն աղաւարեալ է, եւ կը ցուցնէ գրաբար լեզուն՝ աշխարհաբարին անցումը: — Մինաս՝ Լեհաստանի Լեմպերկ քաղաքը վախճանած կ'երեւայ, կամ գոնէ այս մակաբերել կու տայ իւր ոտանաւորներէն մէկուն վերնագրին վրայ գրուածն թէ «Իշովանց (Լեմպերկ) տունն վախճանեցաւ» բայց թէ որ տարին, այն չենք գիտեր: Իւր մէկ ուրիշ բանաստեղծութենէն — որ նշնպէս տպագրութեամբ գեռ լցոյ տեսած չէ, եւ գրուած է «Ի Թովակա-նիս հազար ամի, եւ ԺԻ. թիւ աւելի» — Եւրէ՛ 1563ին՝ իրեն համար կ'ըսէ՝ «Շուր ալեօք եմ եւ սալտակ, ախայ չկայ բերանս գարտակ» — կ'երեւայ թէ անկէ ետքը շատ ժամանակ անցուցած չբլլայ այս աշխարհքիս վրայ:

Այս ընդհանուր տեսութենէն ետեւ տեսնենք Մինասայ սարկաւագին որբերգական բանաստեղծութեան պարունակութիւնը, զոր ըստ ամենայնի ձեռագրին պէս պահած ենք՝ ուղղագրական վերապնդներն անգամ:

Ողբ ի վերայ օշախոց երկրի հայերառն ի Թաւ-խաթից Միմաս ասրիպաք ասացնայ:

Վրոյն առ ձեզ ողբերկան,
հառաչելով յոյժ լալական,
քահանայք եւ աշխարհական,
ծուներ զբրեք ամենեանս:
Ի թվին հայոց ու ասին,
տասն եւ վեց եր օգոստոսին,
աստուածանի փոխման աւրին,
ի սեղանի աւր կիրակին:
Ի այս վերին ժամանակի,
փորձաք եկաւ հայոց աղբի,
վասն մեղացն մեր յայտնի,
զոր գործեցաք ի յաշխարհի:
Հիւսիսական կողմ՝ աշխարհի,
փորձի երկր կայ օշախ,
բազում հայք կայր իւրեանց միջի,
լաւ քրիստոնայք եւ անուսի:

Երեցանիքն ուսածք էին,
ժամայեղոք պայծառ էին,
խիստ փառաւոր հայեր կային.
Եւ յանք փորձանք եկա նոցին:
Աւախ աղբին մեծ ժողովաւան,
անուամբ կոչէ ինքն բարեփան,
մանուկ տիւաք ամբարտաւան,
բազում յարեք արար մարկան:
Եւ հօտառին էր հօռտի.
Պատկանութեամբ քաղցկանի.
Նոր շար գործեաց հայոց աղբի,
զոր ոչ բնաւ եղէ երկրի:
Չար թագաւորքն առաջին,
այսդեւ յարեք ոչ արարին,
զոր զայ գործեաց հայոց աղբին.
Լուսաւորիք քաղցիկ հաւարին:

Աստուածանին աւրն փոխման,
աւախաց աղբի շար ժողովաւան,
իւր պարտաւորքն միաբան,
սեղով չ քաղցի բերեցն միտան:
Եպիսկոպոսք իւրեանց աղբին,
աւագ երեցք ի միասին.
Նրասան ի հոյք ի սեղանին,
ուրաւարեալ ի միասին:
Խորհուրդ արին իւրեանց միջին,
չարեք բազումք սերմանեցին.
Հասցոյ ոի կայր իւրեանց սրտին.
սուրբ հաստոց լուսաւորին:
Ի լուսնայ օր կիրակի,
բտեփան պարունն ձիււորի,
զայ միտանէ եկեղեցի,
աստուածանին հայոց աղբի:

Եւ առիւթն ի խորանին,
զխորհուրդն առաւ ի իւր ձեռին,
Եւ յանք փորձանք զարկ ի գետին.
Եւ շար սուրբ կոխան արին:
Ըջուրք մեռնէն էջմիանին,
զայն ալ վախճեց ի վերայ գետին,
շուրք եւ մարդիք կոխան արին.
Եւ աղբ մեր խորտաւորին:

Չի՞նք որ գիրք կայր եկեղեցին,
եւ զմեծ պատկերքն խորանին,
խաւեր ու բոկի մաղղմանին,
սակեցրած եւ մեծայագին:
Ժողովեցին ի միասին,
տարին զբրին ի վնասին.
Բղավորագետն եւ զաւելչանին,
ձեռքն կապած բանդ արեւելին:

1 Պատկանեանի հրատարակութեան մէջ վերնագրին այսպէս չէ, այլ՝ Միմասայ Թաւաթիցայ ողբ ի վերայ հայոց միմասին Ռուստայ:

2 Թաւաթիցին հայ եկեղեցւոյ եւական բմբուներ է քաղցկանի միջոց ըլլալ:

3 Սուշավա:

Սելով քաղաքին հայոց ազգին, զեկեղծելով քաղաքին, զգրգուրն առնելն մահերն, որ չի հանն ուտը անթմելին, Ի լուստակ միւս օրն, եկաւ պարսնն ի հիւստեան, աւամալ իրկեց հայոց ազգին, բանակ ետուր զեկեղծելին:

Չին անաւթ կայր իւրեանց միջի, կայր բոլիկ եւ յարշառնին, սոկերբաւ եւ մեծայգին բաժկամաններն եւ բաւրձաններն: Արժաթագաւաւ աւետարան, յարսնայցիք եւ աւետարան, այսմաւորք եւ սարգիւրք:

Չին անթի կայր եկեղծին, զամենեւեան ժողովելին, զաստուծոյ տունն կոտորակներն, տարան դրին ի զխտեանին:

Արարապետն է աղբայլին, շատ յարարանք նոստ տունն, ապէկ մարդիկ ի մէջ մշտն, հազար ծորով ապառնելին:

Չար հրամանն արար իրկին, բերել ետուր զեօգինք բերդին, սելով քաղաքին զեկեղծելին, մեծ մեծ թօթով անբերելին: Աւարն մեղայ մը անբերն, փորձաւ եկաւ հայոց ազգին, աշխարհականք է իրկեղծելին, ամենեւեան փախուստ տունն:

Հաս որ փախան մարն միտան. օմանք բաղերն զհաւաքեցան, մարկ եւ րոկիկ ի շուրջ եկան, եւ յալաքին մարդուին:

Հարք ի որդի բաժանեցան, որ այս յարն հանդիպեցան, բուն սիրելեք քակուեցան, վայ եւ եղակ մարդուին:

Ի լուստակ յոգեբարձրին, պարսնն եկաւ ի հիւստեանին, եւ զին պահ կայր սելովն, ժողովեցան ի միտին:

Այլ չար հրամանն արար իրկին, զին որ գրեանք կայր փախեանք, զարժաթագաւաւ աւետարանն, զանգին գրեանք հայոց ազգին, Հաննին ի գուռն ի հիւստեանին, եւ փայտն պէն օլաններն, այն անորն պէն օլաններն, զամեն գրեանքներն այրեցին:

Հտեկան պարսնն ի հիւստեան էր, Ի արդի անդիք նոստել էր, հայոց աւերակքն բաժանաւ, փրտաւ հայր եւ ծնեալք:

Սելով քաղաք զեկեղծելին, եւ զպաներն հայոց ազգին, զորն այրեցին էւ անբերին, մինչեւ ի հիմն հասուցին:

Չամեն զանկան եւ պատկերներն, տարան իւրեանց եկեղծելին, ասին, արժան չէ այս յայրն, զդաւ վայել եւ մը ազգին:

Ետա հրաման եկան իրկին, տապ բերել զհայ իրկերին, զվրջել, աստուտեան եւ պոկարներն, զանկանք է աղմուկներն ի միտին:

Բազում զարմարք սրբաւեցան, քաղաքն արններն եւ մորետանն,

¹ Ռաբխան: զինուոր:

² Բախուծին: սարգիս մը:

³ Սարգիսկոյ առջ. գինեւուն, այր:

հայոց ազգին զորն որ գտան, ինչ քանակա թէ աշխարհական:

Չամանք փոսն ի գուռն հանին, շաղթ ի մարն գրտան բերին:

Կանայք բազումք եւ աղի իրկին, նարահարանք է իրկեղծելին:

Չամանք զգեւեւն կաղեղներն, եւ շաղթ մաղեն ի քարք բերին:

Բերին ի գուռն զխտեանին, աստաներն յարարեցին:

Այն վրդուտան պեղծ բաժանան, որ ինչն եղէ գիւտայ գարան:

Սոց, հայր դուք միտան, սկսեմ քրքիւ ամենեւեան:

Այս ինչ հասաւ է որ կո. պաշտանք աղբ գուք ի գուռն էր: խեղ:

Եկեք ամենք օլան եղէք, ի մը հասաւ միկրոստեք:

Անեն հայրեն միտան, լըն պարսնն մը բաժանան:

Քրիստոսեայ եմ ամենեւեան, ի միկրոստն ի յաւաքան:

Պեղծ վրդուտան օլան աղբի, պատանանեայ հայոց ազգին:

Եկեք միտեք հասաւ հոսմի, շատ մեծութիւն տամ եւ մեղի:

Ի սելովայ ջրեղեղներն, չարման տունն տանանք:

Եւ ի վերայ շատ մեղ լընի, փորկի զբաժակ իւրն թողի:

Պրկին տապ հայոց ազգին, թէ յարանգրէք հասաւ հոսմի, լընում զգեւեկ այս տան միջին:

Եւ ի հուրն այրին զամենեւեան, Բահայայք եւ աշխարհական, կանայք է աղիւսեք ամենեւեան:

Բայր քրտիւ յաւ. փորեցան, թէ հուրն այրին մը միտան 10:

Այն անիւտան է ամբարտաւան, օլան աղբի շար վրդուտան,

ետեա հայոց ազգին լընան, որ այրմանն ոչ վախեցան:

Չար հրամանն եկան իրկին, հայոց ազգին ժողովելին, բզջիլթ զղեկարս զերեղեղներն:

Կանայք է աղիւսեք ի միտին, Պեղծ անիւտան յար օլաններն,

փնդաւ ծորով միկրոստեցին, հոսմի հասաւ գաւառեցին:

Եւ յալամա միկրոստեցին, Պարսնն տապ եւ ինխան եմ:

Եւ շարայար զգեւեկ տանիւմ, Լեւզիտ կրտսմ զալգիտ հանեմ,

զարմեւ կրկին զգեւեկ կրեցեմ:

¹ Այս տողով կը սկսի Պատմաներն հրատարակութիւնը:

² Պատկ. ասի բրէտ:

³ Պատկ. որ քաւ. անիւտ գուք եւ. Եկեւ է հ հասաւ Երեմ:

⁴ Պատկ. Արշի:

⁵ Պատկ. Բո քրտուտայ եւ փորեւ:

⁶ Պատկ. զարմարեանք հայոց պղծ:

Չամանք միտեղներն կրտեցին, գաւառք մարնն միկրոստեցին:

Աստաներն յարարեցին, Ետա կրկին միկրոստեցին:

Չարեղաներն եւ զիրկերն, բզջիւսներն անիւտներն,

հոսմի հասաւ միկրոստեցին, աշխարհականի կերպ անցուցին:

Չպիկիւտանք բաժանել, զամեն եւ փորեւք անիւտներն,

Եւ հասաւ պղծել հանին, եւ մեծ փողայար զինչ հաւաքեցին:

Հանգեցն լընով տանն հանին, բաժանութեան աստան կոտորեցին:

Գաւառեանն միկրոստեցին, հոսմի հոսաւ գաւառեցին:

Զարմեւեան շաղեք հանին, եւ օլանի վերայ հաւաքեցին:

Եւ ի զիրկերն տալականք քրքին, Չարանք տալականք զալտեցին,

զհանգրտաւեանք անիւտներն, օլանի պէն տանանք:

Գաւառեանն զհանգրտաւ հայոց ազգին:

Այլանք իրկեցին շուրջ եկին, եւ զանիւտն տունն արհնեցին,

բաժանեցին եւ զօթեցին, արհնան ջրով լընտակ աղբին:

Եւ անիւտ կոտորեցին, որ այս կրկեղք արդեւեան:

Եւ անիւտ փորեցին, զեկեղծելն անիւտներն:

Եւ քաւոր գրեանքներն այրեցին:

Այլապէս յարար պեղեցին զաղեւ, յալգիտան հանգեղանեւ,

մարկանք եւ հերդգեւ:

Եւ փախան է աղեւանդներն:

Բազում շարք եւ քրտեցար, եւ անիւտն ի գուռն կուր:

Եւ աղեւիք մը անիւտապար, զարմարեանն տանն ուրացար:

Չաստաւան քրտն ոչ սիրեցար, բզջար եւ զմայլ որ գաւառեանք:

Բնիկրտապ մը ինխան եղար, եւ զհիւրն ի տուն ոչ ընկաւ:

Ուղայաւ եւ իւրով կայացար, անհայտութեամբ զոր անցուցար:

Բաժանեցան տանք արուար, որ այս շարն հանգիպեցար:

Լալով տանն թէ անը մեղար, դու արարի եւ աղ արուար:

Ի պլալգեպ զմեկ աղաւտայ, ի այս ցաւեւ գաւ կաղաւրայ:

(Պեղեւծել քաւ անիւտ)

Հ. Գ. ԳՈՎՈՐԴՆԱՆՆ

¹ Պատկ. զմիկրն: քոմ հարցալաւ:

² Պատկ. Եւ զանիւտն զաւաղին:

³ Պատկ. Բալան: հարցալաւ:

⁴ Չարմար Բրտանիւտային հայոց լընում:

⁵ Եւ անիւտն լընով կը զաւաղին:

⁶ Եւ անիւտն լընով կը զաւաղին:

⁷ Եւ անիւտն լընով կը զաւաղին:

⁸ Եւ անիւտն լընով կը զաւաղին:

⁹ Եւ անիւտն լընով կը զաւաղին:

¹⁰ Եւ անիւտն լընով կը զաւաղին:

¹¹ Եւ անիւտն լընով կը զաւաղին:

¹² Եւ անիւտն լընով կը զաւաղին:

¹³ Եւ անիւտն լընով կը զաւաղին:

¹⁴ Եւ անիւտն լընով կը զաւաղին:

¹⁵ Եւ անիւտն լընով կը զաւաղին:

¹⁶ Եւ անիւտն լընով կը զաւաղին:

¹⁷ Եւ անիւտն լընով կը զաւաղին:

¹⁸ Եւ անիւտն լընով կը զաւաղին:

¹⁹ Եւ անիւտն լընով կը զաւաղին:

²⁰ Եւ անիւտն լընով կը զաւաղին:

²¹ Եւ անիւտն լընով կը զաւաղին:

²² Եւ անիւտն լընով կը զաւաղին:

²³ Եւ անիւտն լընով կը զաւաղին:

²⁴ Եւ անիւտն լընով կը զաւաղին:

²⁵ Եւ անիւտն լընով կը զաւաղին:

²⁶ Եւ անիւտն լընով կը զաւաղին:

²⁷ Եւ անիւտն լընով կը զաւաղին:

²⁸ Եւ անիւտն լընով կը զաւաղին:

²⁹ Եւ անիւտն լընով կը զաւաղին:

³⁰ Եւ անիւտն լընով կը զաւաղին:

³¹ Եւ անիւտն լընով կը զաւաղին:

³² Եւ անիւտն լընով կը զաւաղին:

³³ Եւ անիւտն լընով կը զաւաղին:

³⁴ Եւ անիւտն լընով կը զաւաղին:

³⁵ Եւ անիւտն լընով կը զաւաղին:

³⁶ Եւ անիւտն լընով կը զաւաղին:

³⁷ Եւ անիւտն լընով կը զաւաղին:

³⁸ Եւ անիւտն լընով կը զաւաղին:

³⁹ Եւ անիւտն լընով կը զաւաղին:

⁴⁰ Եւ անիւտն լընով կը զաւաղին:

⁴¹ Եւ անիւտն լընով կը զաւաղին:

⁴² Եւ անիւտն լընով կը զաւաղին:

⁴³ Եւ անիւտն լընով կը զաւաղին:

⁴⁴ Եւ անիւտն լընով կը զաւաղին:

⁴⁵ Եւ անիւտն լընով կը զաւաղին:

⁴⁶ Եւ անիւտն լընով կը զաւաղին:

⁴⁷ Եւ անիւտն լընով կը զաւաղին:

⁴⁸ Եւ անիւտն լընով կը զաւաղին:

⁴⁹ Եւ անիւտն լընով կը զաւաղին:

⁵⁰ Եւ անիւտն լընով կը զաւաղին:

⁵¹ Եւ անիւտն լընով կը զաւաղին:

⁵² Եւ անիւտն լընով կը զաւաղին:

⁵³ Եւ անիւտն լընով կը զաւաղին:

⁵⁴ Եւ անիւտն լընով կը զաւաղին:

⁵⁵ Եւ անիւտն լընով կը զաւաղին:

⁵⁶ Եւ անիւտն լընով կը զաւաղին:

⁵⁷ Եւ անիւտն լընով կը զաւաղին:

⁵⁸ Եւ անիւտն լընով կը զաւաղին:

⁵⁹ Եւ անիւտն լընով կը զաւաղին:

⁶⁰ Եւ անիւտն լընով կը զաւաղին:

⁶¹ Եւ անիւտն լընով կը զաւաղին:

⁶² Եւ անիւտն լընով կը զաւաղին:

⁶³ Եւ անիւտն լընով կը զաւաղին:

⁶⁴ Եւ անիւտն լընով կը զաւաղին:

⁶⁵ Եւ անիւտն լընով կը զաւաղին:

⁶⁶ Եւ անիւտն լընով կը զաւաղին:

⁶⁷ Եւ անիւտն լընով կը զաւաղին:

⁶⁸ Եւ անիւտն լընով կը զաւաղին:

⁶⁹ Եւ անիւտն լընով կը զաւաղին:

⁷⁰ Եւ անիւտն լընով կը զաւաղին:

⁷¹ Եւ անիւտն լընով կը զաւաղին:

⁷² Եւ անիւտն լընով կը զաւաղին:

⁷³ Եւ անիւտն լընով կը զաւաղին:

⁷⁴ Եւ անիւտն լընով կը զաւաղին:

⁷⁵ Եւ անիւտն լընով կը զաւաղին:

⁷⁶ Եւ անիւտն լընով կը զաւաղին:

⁷⁷ Եւ անիւտն լընով կը զաւաղին:

⁷⁸ Եւ անիւտն լընով կը զաւաղին:

⁷⁹ Եւ անիւտն լընով կը զաւաղին:

⁸⁰ Եւ անիւտն լընով կը զաւաղին:

⁸¹ Եւ անիւտն լընով կը զաւաղին:

⁸² Եւ անիւտն լընով կը զաւաղին:

⁸³ Եւ անիւտն լընով կը զաւաղին:

⁸⁴ Եւ անիւտն լընով կը զաւաղին:

⁸⁵ Եւ անիւտն լընով կը զաւաղին:

⁸⁶ Եւ անիւտն լընով կը զաւաղին:

⁸⁷ Եւ անիւտն լընով կը զաւաղին:

⁸⁸ Եւ անիւտն լընով կը զաւաղին:

⁸⁹ Եւ անիւտն լընով կը զաւաղին:

⁹⁰ Եւ անիւտն լընով կը զաւաղին:

⁹¹ Եւ անիւտն լընով կը զաւաղին:

⁹² Եւ անիւտն լընով կը զաւաղին:

⁹³ Եւ անիւտն լընով կը զաւաղին:

⁹⁴ Եւ անիւտն լընով կը զաւաղին: